

NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA SLOVENIJE **DILEME V ZVEZI Z NJENIM VAROVANJEM V LUČI** **UNESCOVE KONVENCIJE**

UVOD

Leta 2003 je Unesco sprejel *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine* (naprej *Konvencija*), ki naj bi prispevala k boljšemu ohranjanju in varovanju nesnovne kulturne dediščine, njenemu spoštovanju, dvigu zavedanja o njeni pomembnosti in zagotavljala mednarodno sodelovanje in pomoč. *Konvencija* v nesovno kulturno dediščino uvršča ustno izročilo, izraze in jezik, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, rituale in praznovanja, znanja in prakse o naravi in svetu ter tradicionalne obrtne veščine, ki jih skupnosti prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine, s katero se identificirajo in skrbijo za njeno ohranjanje. S sistemom varovanja nesnovne kulturne dediščine na mednarodni ravni so povezani trije sezname: *Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva* (naprej *Reprezentativni seznam*), *Seznam nesnovne kulturne dediščine, ki jo je nujno nemudoma zavarovati* in *Register dobrih praks za varovanje nesnovne kulturne dediščine* (Zakon o ratifikaciji 2008). Do novembra leta 2013 je *Konvencijo* podpisalo 158 držav.¹

Pogledi na *Konvencijo*, ki je nastala z dobrim namenom, niso enoznačni. Postavlja se vprašanje vpliva Unescope *Konvencije* in delovanja vseh vpletenih, katerih delo ima v osnovi politične vzgibe (gl. npr. Kurin 2004). Po eni stani gre za elemente dediščine, ki jih skupnosti ohranjajo za bodoče rodove kot pomemben del lokalne identitete in pripadnosti in ki je eden od načinov za razumevanje preteklosti, hkrati pa odpira tudi možnost izrabe tovrstne dediščine v komercialne namene (prim. Jezernik 2005: 11–12). Tako *Konvencija* po eni strani varuje nesovno kulturno dediščino, na drugi strani pa lahko vpliva na njeno komercializacijo in izrabe v turistične namene

1 Gl. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00024>.

(Howell 2013: 105). Nič manjša ni nevarnost vpliva na »zamrzovanje« dediščine, za katero vemo, da se v času spreminja, zato nosilcev ne bi smeli siliti v ohranjanje oblik, ki trenutno veljajo za »avtentične« in »tradicionalne« (Howell 2013: 113). Ena od pogostih zadreg so tudi avtorske pravice. Zastavlja se tudi vprašanje, ali so obveznosti, ki jih nalaga *Konvencija*, razumne in ali so predvideni vplivi in rezultati koristni in skladni s potrebami držav podpisnic (Kurin 2004: 71). Razpravlja se tudi, ali je vpisovanje enot na *Reprezentativni seznam* nekakšna tekma med državami ali je pomembnejše spoznavanje dediščine, ki je skupna več državam, kar se kaže pri serijskih vpisih.² Ob pregledovanju *Reprezentativnega seznama* se znova zavemo dejstva, da je marsikaj od tistega, »kar smo imeli za naše, pravzaprav tuje«, in da je vsa 'dediščina', kar je priznavamo in prepoznavamo, izid prisvojitve« (Muršič 2005: 35).

Posledice Unescovega koncepta nesnovne kulturne dediščine so že vidne tako med njenimi nosilci kot tudi med raziskovalci dediščine. Za Francijo je bilo npr. ugotovljeno, da vpliv »ni opazen le na terenu, temveč tudi v akademskih krogih, kjer so raziskave procesov, povezanih z nesnovno kulturno dediščino, dobra priložnost za razvoj 'dediščinskih raziskav' ter boljše sodelovanje med raziskovalci in nosilci« (Fournier 2012: 205). Tudi avstrijske izkušnje kažejo, da so vpisi v nacionalni seznam vplivali na samozavest nosilcev, na nastanek številnih publikacij in projektov, nekatere vpisane enote pa so začeli raziskovati na avstrijskih univerzah. Več zanimanja za nesnovno kulturno dediščino so začeli kazati mediji, vidni so bili vplivi tudi na področju zdravstva (ustanovitev Centra za tradicionalno in komplementarno medicino), kmetijstva, gozdarstva in turizma (Stiermayr 2012: 210–211). Seznam je z vpisom slovenskih ledinskih in hišnih imen vplival na drugačno dožemanje manjšinskih tematik (Piko-Rustia 2010, 2012: 214).

Unescova opredelitev pojma »nesnovna kulturna dediščina« in zbir njenih sestavin predstavljata osnovo za oblikovanje nacionalnih registrov, kljub temu pa je lahko uvrščanje t. i. enot in nosilcev za etnologe in kulturne antropologe problematično. Med naše naloge resda med drugim sodijo evidentiranje, dokumentiranje, raziskovanje in interpretacija pomenov pojavov nesnovne kulturne dediščine na ravni skupnosti ali posameznika v določenem časovnem in družbenem kontekstu, zaradi *Konvencije* pa moramo oblikovati tudi merila, s katerimi določamo tiste enote dediščine, ki sodijo v nacionalne registre, in tiste, ki imajo v državi še poseben pomen in so primerne za vpis na *Reprezentativni seznam*. In kaj se zgodi z enotami nesnovne kulturne dediščine, za katere strokovnjaki menijo, da niso niti primerne niti izjemne? (prim. Nikočević 2003: 67)

Slovenija je *Konvencijo* ratificirala leta 2008 in nesnovno kulturno dediščino, poimenovano živa kulturna dediščina, in jo z *Zakonom o varstvu kulturne dediščine* (ZVKD-1) vnesla v svoj pravni red. Nesnovna kulturna dediščina je vključena tudi v *Pravilnik o registru kulturne dediščine* in *Pravilnik o seznamih vrsti dediščine in varstvenih usmeritvah* (Kovačec Naglič 2012: 15).

2 Tak primer je npr. sokolarstvo, pri vpisu katerega so sodelovale naslednje države: Združeni arabski emirati, Avstrija, Belgija, Češka, Francija, Madžarska, Južna Koreja, Mongolija, Maroko, Katar, Saudova Arabija, Španija in Sirija (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00732>).

Državno javno službo varstva nesnovne kulturne dediščine je kot Koordinator varstva žive kulturne dediščine v letih 2009 in 2010 opravljal Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, od leta 2011 pa Slovenski etnografski muzej. Ena od dolžnosti držav, podpisnic *Konvencije*, je oblikovanje seznama enot nesnovne kulturne dediščine na svojem ozemlju. V Sloveniji je to *Register žive kulturne dediščine* (naprej *Register*), v katerega vpisujemo enote nesnovne kulturne dediščine in njihove nosilce.³ *Register* je »strokovno ovrednotenje žive dediščine in nima formalnopравnih posledic za nosilce dediščine« (Kovačec Naglič 2012: 16). Enote, ki imajo v lokalni skupnosti ali državi poseben pomen, so lahko razglašene za žive mojstrovine lokalnega ali državnega pomena, pri čemer mora akt o razglasitvi obsegati določila o celostnem ohranjanju žive mojstrovine (Kovačec Naglič 2012: 17). Razglasitev žive mojstrovine državnega pomena je tudi pogoj za kandidaturo za Unescov *Reprezentativni seznam*.

V nadaljevanju bom predstavila nekatere pomisleke, povezane s slovenskim izrazjem v zvezi z nesnovno kulturno dediščino, ter dileme, povezane z vpisovanjem enot in nosilcev v *Register* ter z razglašanjem živih mojstrov.

TERMINOLOGIJA – NESNOVNA ALI ŽIVA KULTURNA DEDIŠČINA?

Prvi javni premislek o nesnovni kulturni dediščini v luči Unescove *Konvencije* je v Sloveniji potekal leta 2004, ko je Slovenski etnografski muzej v sodelovanju s Slovenskim odborom ICOM, Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Glasbenonarodopisnim inštitutom ZRC SAZU organiziral okroglo mizo, ob kateri so udeleženci razpravljali o razmerju med snovno in nesnovno kulturno dediščino, o pomenu nesnovne kulturne dediščine za etnološke in folkloriste ter o raziskovalnih metodologijah. Poudarjen je bil tudi problem prevajanja *intangible cultural heritage*, ki se v slovenščino lahko prevede kot *neopredmetena*, *neoprijemljiva*, *neotipljiva*, *nesnovna* (Slavec Gradišnik 2004: 262) ali *nematerialna* (Muršič 2005: 30–31) kulturna dediščina. Leta 2004 je bil nesnovni kulturni dediščini posvečen tematski sklop periodične publikacije Slovenskega etnografskega muzeja *Etnolog* (Čeplak Mencin 2004; Zdravič Polič 2004) in objavljen *Besednjak neopredmetene kulturne dediščine* s prevodi definicij, ki so bile sprejete na Mednarodnem srečanju strokovnjakov za nesnovno kulturno dediščino v Parizu leta 2002 (Slavec Gradišnik in Smrke 2004). Leto pozneje je Zavod za varstvo kulturne dediščine izdal publikacijo *Nesnovna kulturna dediščina* (Prešeren in Gorenc 2005).

Izraz nesnovna dediščina so uporabljali tudi ob načrtovanju *Registra nesnovne dediščine v Sloveniji*, ki je bil glavna naloga ciljnega raziskovalnega programa *Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine* (2006–2008) (Register 2008: 37). Ko je Slovenija leta 2008 ratificirala *Konvencijo*, je bila dediščina, ki se v angleščini imenuje *intangible culutural heritage* v Zakonu o ratifikaciji poimenovana kot *nesnovna kulturna dediščina* (Zakon o ratifikaciji). Ko pa je bila nesnovna kulturna dediščina leta 2008 vključena v nov zakon o kulturni dediščini, so jo poimenovali *živa kulturna dediščina*. Posledično je bila odgovorna ustanova zanjo poimenovana *Koordinator varstva žive kulturne dediščine*,

3 Smernice za pripravo Registra je pripravila večdisciplinarna skupina s podporo ciljnega raziskovalnega projekta *Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine*; vodil ga je Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (Register 2008).

seznam *Register žive kulturne dediščine*, izjemne sestavine pa »žive mojstrovine državnega in lokalnega pomena« (ZVKD-1). Prvemu Koordinatorju varstva žive kulturne dediščine se je zdela »živa kulturna dediščina« ustrezna, utemeljeval jo je z razlago, da »Konvencija usmerja pozornost na žive prvine nesnovne dediščine, zato naš Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008) uporablja izraz ŽIVA kulturna dediščina« (Križnar 2010: 8). Tudi spletna stran, ki jo je odprl leta 2010, je imela naslov *Živa kulturna dediščina Slovenije* (<http://www.zkds.si>). Ko je začel javno službo Koordinatorja opravljati Slovenski etnografski muzej, se je zavzel za zamenjavo v zakonodajo uvedene »žive kulturne dediščine« z »nesnovno kulturno dediščino«. Potrebo po spremembi je utemeljil z mednarodno uveljavljenostjo in s pri nas prevladujočo uporabo termina nesnovna kulturna dediščina, ki je strokovno sprejemljivejša. Zmeda pa nastaja tudi med nosilci dediščine, saj nekateri pod živo kulturno dediščino razumejo tudi rastlinski in živalski svet.⁴ Na novi spletni strani (<http://www.nesnovnadediscina.si/>) Koordinator uporablja termin »nesnovna« dediščina, »živa« pa le v povezavi z veljavno zakonodajo.

VPISOVANJE ENOT IN NOSILCEV V REGISTER ŽIVE KULTURNE DEDIŠČINE

Prijavo za vpis v *Register* lahko pripravi kdor koli in jo na predpisanem obrazcu pošlje na naslov Koordinatorja. Obvezni del prijave sta izjava nosilca, da se strinja z vpisom v *Register*, ter značilen prikaz enote nesnovne kulturne dediščine v obliki fotografije, video ali avdio posnetka, ki mora biti prost vseh materialnih avtorskih pravic brez časovnih in krajevnih omejitev. Prijave trikrat letno (februarja, junija in oktobra) obravnava Delovna skupina Koordinatorja, v kateri so poleg zastopnikov Koordinatorja⁵ tudi zunanji strokovnjaki za nesnovno kulturno dediščino.⁶ Koordinator poskrbi za besedila vpisov potrjenih enot, *Register* pa vodi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Vpis nima formalnopравnih posledic za nosilce, gre le za strokovno ovrednotenje nesnovne kulturne dediščine.

Do konca maja leta 2014 smo vpisali 34 enot in 67 nosilcev. Izhodišče za delovanje Delovne skupine postavljajo Unescova *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine*, *Zakon o varstvu kulturne dediščine*, *Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah* ter *Merila za vpis v Register žive kulturne dediščine*.⁷ Pri odločanju o primernosti enot in nosilcev za vpis v *Register* se med člani Delovne skupine pojavljajo teoretične in strokovne dileme, povezane z dediščino in tradicijo ter njunim varovanjem, predvsem v povezavi s spremenljivostjo, folklorizacijo, z ustvarjanjem »novih« tradicij, s prenosom dediščine med nove nosilce, certificirano dediščino, z nosilci in še čim. V nadaljevanju predstavljam nekatere skupne in

4 Na Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije smo poslali dopise s tem predlogom leta 2011, 2012 in 2013. Decembra 2013 smo prejeli dopis, da se z vsemi našimi predlogi strinjajo in jih bodo leta 2014 upoštevali pri pripravi predloga osnutka zakonskega besedila.

5 Mag. Andrej Dular, Anja Jerin, mag. Adela Pukl, mag. Polona Sketelj, Barbara Sosič, dr. Bojana Rogelj Škafar, Nadja Valentinčič Furlan, Tjaša Zidarič, dr. Nena Židov.

6 V letu 2013 so bili člani: dr. Janez Bogataj, Andrej Brence, mag. Tatjana Dolžan Eržen, dr. Vito Hazler, dr. Barbara Ivančič Kutin, Karla Kofol, mag. Zvezdana Delak Koželj, mag. Ksenija Kovačec Naglič, Ivica Križ, dr. Rebeka Kunej in Jelka Pšajd.

7 Merila je izoblikoval že prejšnji Koordinator ISN ZRC SAZU, sedanji Koordinator jih je le nekoliko dopolnil. Dosegljiva so na http://www.nesnovnadediscina.si/sites/default/files/MERILA_2013.pdf.

osebne dileme, povezane s predlogi, ki smo jih že obravnavali, seveda pa novi predlogi odpirajo nova vprašanja.

NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA MED TRADICIJO IN FOLKLORIZACIJO

KDAJ POSTANE NEKI POJAV DEL TRADICIJE?

Pri odločanju o primernosti enote za vpis v *Register* je potreben vsaj načelen dogovor o tem, kako dolgo mora biti neki pojav poznan v skupnosti, da je lahko obravnavan kot del njene tradicije in je primeren za vpis v *Register*. Po *Merilih za vpis v Register žive kulturne dediščine* je to praviloma najmanj 50 let,⁸ po presoji Delovne skupine Koordinatorja pa gre lahko tudi za dediščino, ki je bila zaradi različnih razlogov za nekaj časa prekinjena (vojne, družbeno-politične razmere idr.) in potem znova oživiljena.

V osnovi se sicer zavzemamo za vpis elementov nesnovne kulturne dediščine, ki imajo v lokalni skupnosti primarno funkcijo, hkrati pa vemo, da je danes takih malo, saj številne skupnosti in posamezniki svojo dediščino prilagajajo novim potrebam. Marsikateri elementi nesnovne kulturne dediščine danes živijo le še kot prikazi oziroma so vključeni ali prilagojeni rabi za folklorne prireditve, festivale, turistične prireditve in podobno, med njimi pa so tudi nekateri, ki so starejši od petdeset let.⁹ Med prijavitelji za vpis v *Register* se pojavljajo enote, ki jih lahko ovrednotimo kot tipične zglede folklorizma – pojavi, ki so iztrgani iz svojega avtentičnega okolja, včasih tudi z novimi nosilci in se pojavljajo le še v obliki nastopov. Nekateri so izgubili svojo prvotno funkcijo in dobili nove oblike (Stanonik 2005: 232). Tako imamo danes elemente nesnovne kulturne dediščine, ki živijo v avtentičnem okolju in času ter se izvajajo le zaradi potreb lokalne skupnosti ali njenih posameznikov, kot tudi elemente nesnovne kulturne dediščine, ki jih nosilci izvajajo, da bi pritegnili čim več obiskovalcev, postali medijsko opaznejši, da bi vplivali na prepoznavnost kraja ipd. V tem primeru ima nesnovna kulturna dediščina tudi politično in ekonomsko vlogo (Križnar 2012: 187).

Načeloma v *Register* ne vpisujemo enot, kjer gre za očitno folklorizacijo dediščine, ki nima več primarne, še manj pa obredne funkcije; to je npr. dediščina na turističnih prireditvah. Skušamo se tudi izogibati predstavitvam elementov dediščine, ki so iztrgani iz konteksta, časa in prostora. Tak primer so npr. folklorne skupine kot nosilke folkloriziranih plesov in nekaterih drugih elementov ljudskega izročila, katerih načrtno ustanavljanje je sredi 30. let 20. stoletja spodbudil France Marolt (Knific 2010: 116). Glede na to, da številne plesne skupine danes plešejo le še folklorne skupine (Kunej 2010: 145), je primerno vprašanje, ali sodijo v *Register* le plesi, ki se pojavljajo »v živo«, ne na odrih, ali tudi plesi, ki jih ohranjajo le še nastopi folklornih skupin (Knific 2010: 130). Od vseh delujočih folklornih skupin je kot nosilec vpisana le Metliška folklorna skupina Ivan Navratil, povezana z enoto Vuzemski plesi in igre v Metliki, vendar le, ko nastopa v primarnem okolju (srednjeveško jedro Metlike) in času (velikonočni ponedeljek).

8 Enako pravilo velja tudi na Hrvaškem, v Avstriji pa gre za tri generacije.

9 Kurentovanje na Ptuju, Kravji bal v Bohinju, Flosarski bal na Ljubnem ob Savinji, Jurjevanje v Beli krajini in še nekaj bi jih lahko našli.

PRENOS NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE V DRUGO OKOLJE IN NA NOVE NOSILCE

Skladno s poudarkom Unescove *Konvencije*, da gre pri nesnovni kulturni dediščini za »prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine« (poud. N. Ž.), se postavlja tudi vprašanje, kaj storiti z dediščino, ki se prenaša v novo okolje, oziroma, kako dolgo mora živeti v novem okolju, da postane tamkajšnja dediščina, in kako je z njenimi nosilci. Edina v drugo okolje prenesena enota, ki smo jo doslej vpisali v *Register*, je *Posavsko štehanje*, ki je postalo pomemben del lokalne identitete Posavcev (Židov 2008) in so ga leta 2013 v Savljah organizirali že devetinspetdesetič. Primer težave z nosilci in prenašanjem enot v novo okolje je igra pandolo, ki ima svoje korenine v zahodni Sloveniji, pred nekaj leti pa so jo začeli igrati tudi v Prekmurju. So lahko nosilci le primorski ali tudi prekmurski pandolarji, oziroma kako dolgo mora neki element nesnovne kulturne dediščine živeti v novem okolju, da lahko v *Register* vpišemo tamkajšnje nosilce?

Pri večini enot so nosilci nesporni, pri nekaterih pa jih je formalno težko določiti. Slediti skušamo vodilu, da so to lahko le posamezniki ali skupine, ki dejavnost tudi izvajajo. Le izjemoma kot nosilce vpisujemo združenja, društva ipd., ki bolj kakor pri izvajanju sodelujejo pri usklajevanju neke dejavnosti. Problem nosilcev lahko nastane tudi, kadar so zelo številčni. Kdo naj bo npr. nosilec ali zastopnik nosilcev znanja o hišnih imenih v nekem kraju ali celo občini? In kdo naj bo nosilec oz. zastopnik nosilcev nekega narečja?

CERTIFICIRANE ENOTE

Zaradi ohranjanja in varovanja tradicionalnega znanja o njihovi pripravi smo v *Register* vpisali več enot, povezanih s kulinariko,¹⁰ pri čemer imamo opraviti s certifikati. Izdelke smejo pod zaščitenim imenom prodajati le nosilci s certifikati.¹¹ Težavo vidim v dejstvu, da je certifikat plačljiv, zato ni dostopen vsem zainteresiranim. Še spornejše pa se mi zdi, da lahko znanja (npr. o pripravi neke jedi), ki so bila prvotno splošna v neki skupnosti, uporabljajo posamezniki iz povsem drugega okolja, ki imajo dovolj denarja za plačilo certifikata, nosilci brez njega iz prvotnega okolja pa imajo pri izdelavi in prodaji omejitve. Pri certificiranju gre lahko tudi za odtujitev lokalnega znanja in njegovo izrabo v rokah tistih, ki imajo denar in vidijo v certificiranem izdelku možnost zaslužka – kar pa je po mojem mnenju v nasprotju s cilji *Konvencije*. Poglejmo nekaj takšnih primerov, povezanih s kulinariko.

10 Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas, Priprava poprtnikov, Priprava belokranjskih pogač, Priprava prostih povitic in belokranjskih povitic, Priprava bohinjkega mohanta in Priprava prleških gibanic.

11 V Sloveniji veljajo štiri sheme kakovosti, ki omogočajo zaščito kmetijskih pridelkov oziroma živil: »geografska označba«, »označba porekla«, »zajamčeno tradicionalna posebnost« in »višja kakovost«. Za nadzor in potrjevanje zaščitenih kmetijskih pridelkov ali živil je Ministrstvo za kmetijstvo in okolje pooblastilo Inštitut KON-CERT Maribor. Več slovenskih jedi je zaščitenih tudi v EU, kjer veljajo tri oznake za zaščito kmetijskih pridelkov in živil: »zajamčena tradicionalna posebnost«, »označba porekla« in »geografska označba«.

Še najmanj sporna se zdi enota Priprava bohinjskega mohanta. Za njegovo ohranjanje skrbi Sirarsko društvo Bohinj, na pobudo katerega je bil sir mohant tudi zaščiten z označbo geografskega porekla (*Pravilnik o označbi geografskega porekla Mohant 2004*, izdalo ga je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano), ki določa način in območje pridelave in priprave za tržišče. Označbo geografskega porekla mohant in zaščitni znak za sir s sloganom »Samo eden je Mohant« lahko uporabljajo samo pridelovalci sira, ki pridobijo certifikat za pripravo in prodajo pod tem imenom. Ker gre za označbo geografskega izvira, je definirano tudi območje, kjer se prideluje mleko in izdeluje mohant.¹² Certifikat torej lahko (za plačilo) dobijo le nosilci z območja, kjer ima izdelava mohanta določeno tradicijo.

Leta 2002 je stopil v veljavo *Pravilnik o pogojih za uporabo označbe »tradicionalni ugled« za belokranjsko pogačo* (izdalo ga je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). Nosilci, ki želijo pripravljati in prodajati belokranjsko pogačo pod tem imenom, morajo pridobiti certifikat. Nad certifikati resda bdi Društvo kmečkih žena Metlika, vendar pa so med certificiranimi izdelovalci poleg tistih iz Bele krajine tudi taki, ki niso iz Bele krajine (npr. Jezeršek gostinstvo d.o.o. iz Sore pri Medvodah, Gostilna in pizzerija Breza v Ljubljani in Pekarna Panem iz Ljubljane). Nekoliko nenavadno se zdi, da v *Register* ne bi vpisali Belokranjk, ki doma pripravljajo pogačo, le zato, ker nimajo certifikata. In kot vemo, je bilo nekaj časa brez certifikata celo Društvo kmečkih žena Metlika, ker ni imelo denarja, da bi ga plačalo.

Podoben primer je tudi Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas. Ime Kranjska klobasa smejo uporabljati le proizvajalci, ki za to pridobijo certifikat (*Pravilnik o Kranjski klobasi z zaščiteno geografsko označbo*, leta 2008 ga je izdalo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano), zato smo v *Register* kot nosilce vpisali le proizvajalce, združene v Gospodarskem interesnem združenju Kranjska klobasa.

ŽIVE MOJSTROVINE IN »ZAMRZOVANJE« NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

V zvezi z nesnovno kulturno dediščino, ki jo želimo zavarovati, lahko hitro in nehoti pride do njenega »zamrzovanja«, saj z varstvenimi režimi onemogočamo njen naraven razvoj (Nikočević 2003: 66), nosilec pa v imenu varovanja dediščine prepovedujemo spremembe (prim. Muršič 2005: 32). Že pri vpisu v *Register* se včasih težko odločimo, ali neka enota še dovolj sledi lokalnemu izročilu ali se je že preveč prilagodila sodobnim potrebam. Največja nevarnost za »zamrzovanje« enot nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji je razglašanje živih mojstrov, tj. nesnovne kulturne dediščine, ki je razglašena za spomenik; živa mojstrovina je lahko državnega ali lokalnega pomena. Akt o razglasitvi žive mojstrovine namreč mora vsebovati tudi določbe, povezane s celostnim ohranjanjem žive mojstrovine, določiti se varstveni režim, ki je zavezujoč (Kovačec Naglič 2012: 17–18). Vendar pa tradicija ni nekaj konstantnega, temveč gre za dediščino, ki se kljub nekemu relativno stabilnemu jedru nenehno spreminja, o čemer govori tudi Unescova *Konvencija: »Skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo* (poud. N. Ž.) kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino.« Slovenska

12 Območje znotraj meje, ki poteka od vrha Koble čez Bohinjsko sedlo do planine Pečana, do Rovtarice v smeri Soteske, do Kranjske doline čez Plešo v smeri Mrzlega studenca na Debelo peč, do Rjavine čez Triglav v dolino Triglavskih Jezer, čez Zgornjo Komno do Lepe Komne, čez Tolminski Kuk na Vogel, čez planino Raskovec preko Črne prsti do Koble.

zakonodaja, ki za žive mojstrovine zahteva določanje varstvenega režima, se mi zdi sporna, saj takšne dediščine ne smemo in ne moremo »zamrzovati«. Glede na trenutno veljavno zakonodajo pa nam ostane le to, da smo pri določanju varstvenega režima zelo previdni in skušamo biti kar se da ohlapni.

Prav tako se sprašujem o smiselnosti razglašanja živih mojstrov, ki jih Unesco sploh ne zahteva, delovno pa je to dodaten in dolg birokratski postopek, ki zahteva javno obravnavo, odlok o razglasitvi žive mojstrovine državnega pomena pa mora sprejeti vlada Republike Slovenije. Razglasitve živih mojstrov, državnega pomena so lahko za Slovenijo celo ovira v primeru, ko bi Slovenijo ena od držav podpisnic *Konvencije* povabila k serijskemu vpisu na *Reprezentativni seznam*. Z vključevanjem postopka razglašanja živih mojstrov v *Zakon o varstvu kulturne dediščine* se v času nastajanja zakona ni strinjal že prvi Koordinator (Soršak 2011: 111), zdajšnji Koordinator pa se zavzema za izločitev živih mojstrov (leta 2008 so bile vključene v *Zakon o varstvu kulturne dediščine* po vzoru premične in nepremične dediščine). Razglašanje živih mojstrov namreč članom Delovne skupine Koordinatorja nalaga, da določajo enote, ki so »vrhunska« ustvarjalnost in jih je vredno razglasiti za žive mojstrovine državnega pomena;¹³ to pa je po naši zakonodaji tudi pogoj za nominacijo na Unescov *Reprezentativni seznam*.¹⁴

SKLEP

Danes ima dediščina nedvomno veliko družbeno vlogo. Po eni strani nas opredeljuje kot družbena bitja in določa našo identiteto, nas povezuje z našimi predniki in drugimi pripadniki »domače« skupnosti, s pomočjo dediščine skupnosti ohranjajo svoje posebnosti, po katerih se razlikujejo od »drugih« (Jezernik 2010: 12–13). Podobno kot pri drugih vrstah dediščine gre tudi pri nesnovni kulturni dediščini za elemente, ki jih skupnosti skušajo ohranjati za bodoče rodove z namenom, da bi jim dajale občutek identitete in pripadnosti, mogoče pa jo je izrabljati tudi v komercialne namene (Jezernik 2005: 11–12).

Delo na področju varovanja nesnovne kulturne dediščine v luči Unescove *Konvencije* je zelo kompleksno in povezano s številnimi vprašanji. Gre za projekt, ki v svetovnih okvirih poteka na ravni držav podpisnic, v lokalnih skupnostih in s konkretnimi nosilci. Države podpisnice morajo določen del aktivnosti izvajati v skladu s *Konvencijo*, nekatere aktivnosti pa so prepuščene državam samim. Na državni ravni bi se morali vprašati, ali se ukvarjamo z nesnovno kulturno dediščino zaradi podpisa Unescove *Konvencije* ali tudi zaradi potreb države Slovenije. Z državno potrditvijo *Konvencije* nesnovna kulturna dediščina ni več le stvar njihovih nosilcev, temveč jo država regulira. Enote, ki bodo vpisane na *Reprezentativni seznam*, bodo lahko postale del nacionalne identitete in promotorji države.

13 Do konca maja leta 2014 so bile za žive mojstrovine državnega pomena razglašene naslednje enote: Škofjeloški pasijon, Tradicionalno izdelovanje kranskih klobas, Izdelovanje ljubenskih potic, Cerkljanska laufarija ter Drežniški in Ravenski pust.

14 Slovenija je leta 2013 za Unescov *Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva* predložila Škofjeloški pasijon in Tradicionalno izdelovanje kranskih klobas in čaka na odločitev komisije.

Pri projektu varovanja nesnovne kulturne dediščine morajo sodelovati strokovnjaki za dediščino z različnih področij. Ukvarjanje z nesnovno kulturno dediščino v luči Unescove *Konvencije* nam daje po eni strani več možnosti za ukvarjanje z njo, postavlja pa nas tudi pred prevetritve nekaterih temeljnih konceptov in našega strokovnega dela. Vpletene vede so se znašle v »ambivalentnem položaju ocenjevalcev, promotorjev in kritikov dediščine« (Lukić-Krstanović 2012: 230–231). Nedvomno smo etnologi, kulturni antropologi, folkloristi in še nekateri drugi poklicani, da nesnovno kulturno dediščino evidentiramo, dokumentiramo, raziskujemo, interpretiramo, hranimo; v kolikšni meri pa naj usmerjamo njen razvoj in odločamo, katera je »prava«, »pristna«, »tradicionalna«, »izjemna« ipd., je drugo vprašanje.

Nacionalni *Register* je vsekakor tudi odsev nacionalnih ved, ki se ukvarjajo z nesnovno kulturno dediščino. Na folklorizacijo nesnovne kulturne dediščine lahko gledamo kot na proces, ki zaradi dekontekstualizacije zmanjšuje njeno vrednost, lahko pa tudi kot na proces ponovne kontekstualizacije in oblikovanja nečesa novega, pri čemer ne gre le za proces prenašanja preteklosti v sodobnost, temveč tudi za njeno prilagajanje in nove načine uporabe (Habinc 2012: 192). Zelo pomembno se mi zdi samospraševanje o možnih posledicah naših odločitev, povezanih z enotami, ki jih ocenimo kot primerne za vpis v *Register*, za razglasitve žive mojstrovine in za kandidacijo za *Reprezentativni seznam*, na nosilce na »terenu«. Ali bo naše delo, ko bo šlo za vpisovanje enot v *Register*, kar se da vključujoče (vpisali bomo čim več enot, za katere so prišle pobude s terena), ali bomo izključujoči (pri izboru bomo sledili strogim pravilom in vpisali čim manj enot in nosilcev). Nehote se ob tem spomnimo na Nika Kureta in pustne šege, ki so jih marsikod na njegovo pobudo znova oživili. Če bi jih takrat pustil »zamreti«, bi bilo verjetno število danes delujočih tradicionalnih pustnih skupin bistveno manjše. Podobno se zdi danes vprašanje, ali pojavi in prakse, ki komaj še živijo, sodijo v *Register* ali ne. Kakšne bodo daljnosežne posledice, ne vemo: morda bodo nekateri elementi zaradi naše odločitve dokončno izumrli, druge spet bomo podprli in tako morda celo vplivali na njihovo komercializacijo. V obeh primerih bomo za učinke soodgovorni. Predvsem pa za vsem tem stojijo živi ljudje, s katerimi moramo delati kar se da korektno.

Delo Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine in Delovne skupine Koordinatorja je vsekakor zelo odgovorno. Z odločitvami vrednotita nesnovno kulturno dediščino Slovenije in ji dajeta pomen na individualni, lokalni, regionalni in državni ravni. Pri tem imata veliko ali kar največjo odgovornost do nosilcev nesnovne kulturne dediščine. Vodilo bi morala biti njihova želja, da so vpisani v *Register*, razglašeni za živo mojstrovino in kandidirajo za vpis na Unescov *Reprezentativni seznam*, s čimer prevzemajo tudi svoj del odgovornosti. Naloga Koordinatorja je seveda, da jim nudi podporo, nihče od nas pa ne ve, kakšni bodo dolgoročni vplivi *Konvencije*. Strokovnjaki zaenkrat lahko sledimo le kratkoročnim učinkom. Pri varovanju nesnovne kulturne dediščine je potrebno kar se da tesno sodelovanje z nosilci – z lokalnimi skupnostmi, skupinami in posamezniki. Ukvarjanje z nesnovno kulturno dediščino v luči Unescove *Konvencije*, kjer gre za krmarjenje med politiko, vedami in stroko (Knific 2010: 129), je po moji oceni velik izziv in tudi izjemna odgovornost, ki se je morda vsi vpleteni ne zavedamo dovolj.

ČEPLAK MENCIN, Ralf

- 2004 Neotipljiva kulturna dediščina. Unesco in etnografski muzeji. *Etnolog* 14, 245–256.

FOURNIER, Laurent-Sébastien

- 2012 The Impacts of the Intangible Cultural Heritage UNESCO Policies in France. *Traditiones* 41/2, 193–206.

HABINC, Mateja

- 2012 Folklorization as Diversification or Molding: Comparing two "Traditional" Holidays. *Traditiones* 41/1, 185–196.

HOWELL, David

- 2013 The Intangible Cultural heritage of Wales: A Need for Safeguarding? *International Journal of Intangible Cultural Heritage* 8, 104–116.

JEZERNIK, Božidar

- 2005 Preteklost in dediščina. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12), 11–24.
- 2010 Slovenska kulturna dediščina in politika. V: Božidar Jezernik (ur.), *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Županičeva knjižnica; 31), 7–29.

KNIFIC, Bojan

- 2010 Folkloriziranje plesnega izročila. Prostorske, časovne in družbene razsežnosti ljudskih in folklornih plesov. *Etnolog* 20, 115–134.

KOVAČEC NAGLIČ, Ksenija

- 2012 Sistem varstva žive kulturne dediščine v Sloveniji. V: Anja Jerin, Adela Pukl in Nena Židov (ur.), *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 5–19.

KRIŽNAR, Naško

- 2010 Nastajanje registra žive kulturne dediščine v Sloveniji. V: Naško Križnar (ur.), *Živa kulturna dediščina se predstavi*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 8–10.
- 2012 Creators, Researchers and Users of Intangible Cultural Heritage in the Light of the National List of Living Cultural Heritage. *Traditiones* 41/2, 183–191.

KUNEJ, Rebeka

- 2010 Staro na nov način. Ljudska plesna dediščina in folklorne skupine. *Etnolog* 20, 135–148.

KURIN, Richard

- 2004 Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal. *Museum International* 57/1–2, 66–77.

LUKIĆ-KRSTANOVIĆ, Miroslava

- 2012 Management and Production of Intangible Cultural Heritage: Examples in Serbia. *Traditiones* 41/2, 227–241.

MURŠIČ, Rajko

- 2005 Kvadratura kroga dediščine. Toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12), 25–29.

NIKOČEVIĆ, Lidija

- 2003 Nematerijalni aspekti kulturne baštine i njihovo mjesto u muzejima. Pogled etnologa. *Informatica museologica* 34/3–4, 61–69.

PIKO-RUSTIA, Martina

- 2010 Slovenska ledinska in hišna imena sprejeta v Unescov seznam nesnovne dediščine v Avstriji. *Glasnik SED* 50/1–2, 74–75.
- 2012 Slovenska ledinska imena v Unescovem seznamu nesnovne dediščine v Avstriji. *Traditiones* 41/2, 213–226.

PREŠEREN, Damjana in Nataša GORENC (ur.)

- 2005 *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

REGISTER

- 2008 *Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine: CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«: šifra projekta V6-0276. Zaključno poročilo*. Ljubljana: [Inštitut za slovensko narodopisje], <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/dediscina/CRP_register_nesnovne_dediscine_2008-10-15.pdf>, 20. 4. 2011.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid

- 2004 Mednarodni dan muzejev v Slovenskem etnografskem muzeju. *Etnolog* 14, 260–266.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid in Franc SMRKE (prev.)

- 2004 Besednjak neopredmetene kulturne dediščine. *Etnolog* 14, 267–271.

SORŠAK, Anja

- 2011 *Unescova Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine na primeru metliškega obredja*. Magistrsko delo. Ljubljana: [A. Soršak].

STANONIK, Marija

- 2005 Vprašanje folklorizma na slovenskem podeželju. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 14), 231–238.

STIERMAYR, Eva

- 2012 Drawing up an Inventory of Intangible Cultural Heritage: The Austrian approach. *Traditiones* 41/2, 207–212.

ZDRAVIČ POLIČ, Nina

- 2004 Slovenski etnografski muzej in Unescova Konvencija o varstvu neopredmetene kulturne dediščine. *Etnolog* 14, 257–259.

ŽIDOV, Nena

- 2008 Kdor ne štehva, ni Posavc! Štehvanje v Savljah, Klečah in na Ježici v Ljubljani. V: Ingrid Slavec Gradišnik (ur.), *Čar izročila*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 335–352.
- 2011 Od Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine do Registra žive kulturne dediščine. *Etnolog* 21, 281–292.

ZAKONODAJA

PRAVILNIK o pogojih za uporabo označbe »tradicionalni ugled« za belokranjsko povitico. *Uradni list RS*, 12, 2002, št. 52, str. 5310.

PRAVILNIK o pogojih za uporabo označbe »tradicionalni ugled« za belokranjsko pogačo. *Uradni list RS*, 12, 2002, št. 52, str. 5311.

PRAVILNIK o označbi geografskega porekla Mohant. *Uradni list RS*, 14, 2004, št. 47, str. 6289.

ZAKON o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. *Uradni list RS* 18, 2008, št. 1, str. 16–26.

ZAKON o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1), *Uradni list RS*, 18, 2008, št. 16, str. 1121–1145.

PRAVILNIK o Kranjski klobasi z zaščiteno geografsko označbo. *Uradni list RS*, 18, 2008, št. 29, str. 2715.

PRAVILNIK o registru kulturne dediščine, *Uradni list RS*, 19, št. 66, 2009, str. 9353–9356.

PRAVILNIK o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, *Uradni list RS*, 20, št. 102, 2010, str. 15735–15739.

Ključne besede: nesnovna kulturna dediščina, register, žive mojstrovine, Slovenija, Unesco, Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine